

ks. Grzegorz Godawa

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

 <https://orcid.org/0000-0002-2283-3965>

Teściowie jako „nowe” wyzwanie dla duszpasterstwa w Kościele katolickim w Polsce

 <https://doi.org/10.15663/9788363241575.11>

We wspólnocie Kościoła prowadzi się duszpasterstwo określane jako zwyczajne, a także duszpasterstwa nadzwyczajne – będące działalnością zbawczą Kościoła kierowaną do określonych grup ludzi oraz osób o szczególnych potrzebach religijnych. Zakłada się, że chcąc odpowiedzieć na ich specyficzne potrzeby, trzeba podjąć takie działania, które są dostosowane do poziomu duchowego i intelektualnego, wieku, zawodu oraz innych kryteriów społecznych osób nim objętych¹. W propozycjach duszpasterskich Kościoła katolickiego w Polsce od niedawna jest dostrzegalna szczególna troska o teściów. Ich wyodrębnienie może zaskakiwać, wszak teściowie to często seniorzy i dziadkowie i jako tacy są kojarzeni ze zwyczajnymi, tradycyjnymi formami duszpasterstwa. Tymczasem inicjatywy zmierzające do ich duchowego wsparcia sugerują, że potrzeby tej licznej grupy społecznej są specyficzne i słusznie budzą zainteresowanie duszpasterzy.

By duszpasterstwo teściów było działalnością spełniającą stawiane mu wymagania, potrzebne jest przybliżenie sytuacji życiowych, w jakich funkcjonują teściowie. Ich role społeczne, ściśle związane z więziami rodzinnymi, są w obecnych czasach realizowane w okolicznościach,

---

¹ R. Kamiński, *Duszpasterstwo nadzwyczajne*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fijałkowski, Lublin 2006, s. 209.

które wymagają rzetelnej diagnozy. Dzięki niej inicjatywy duszpasterskie zostaną jeszcze precyzyjniej ukierunkowane na rozwój najstarszych członków rodziny.

Znaczenie więzi rodzinnych

Od wielu lat więzi rodzinne oceniane są przez Polaków jako ważne i stanowiące źródło wsparcia oraz pomocy. Ich intensywność wyraża się między innymi w częstych spotkaniach z rodzicami i teściami, dziećmi i wnukami oraz rodzeństwem. Odwołując się do badań przeprowadzonych przez CBOS można zauważyć, że większość Polaków utrzymuje intensywne kontakty z członkami najbliższej rodziny. Najczęstsze są spotkania z rodzicami – blisko trzy czwarte ankietowanych (73 proc.) zadeklarowało, że uczestniczą w nich co najmniej raz w tygodniu, 62 proc. respondentów przynajmniej raz na siedem dni widuje się z wnukami i prawie taki sam odsetek aż badanych (59 proc.) spotyka się z dorosłymi dziećmi mieszkającymi osobno. Częste, choć mniej intensywne, są także przynajmniej cotygodniowe kontakty osobiste z teściami (45 proc.), co przewyższa grupę osób spotykających się z taką regularnością z przyjaciółmi i bliskimi znajomymi (43 proc.) czy rodzeństwem (37 proc.)².

Z badań wynika, że intensywność kontaktów uzależniona jest przede wszystkim od tego, gdzie mieszka większa część rodziny. Zauważalny jest także wpływ miejsca zamieszkania, bo badani z dużych miast rzadziej od pozostałych spotykają się z rodzicami, rodzeństwem, a także z dziadkami i teściami. Częściej stałe kontakty z teściami deklarują mieszkańcy wsi i małych miast³. Niemniej kontakty i więź emocjonalna między dorosłymi dziećmi, ich małżonkami, potomstwem i starszymi rodzicami kształtują się w dzieciństwie i trwają przez całe życie, nawet gdy członko-

---

2 M. Feliksiak, *Więzi rodzinne. Komunikat z badań CBOS*, 61/2019, s. 2, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2019/K_061_19.PDF (20.03.2022).

3 M. Feliksiak, *Więzi rodzinne...*, dz. cyt., s. 4.

wie rodziny mieszkają osobno⁴. To jeszcze bardziej podkreśla znaczenie więzi rodzinnych i roli, jaką odgrywają w nich teściowie.

Więzi rodzinne są wypadkową wewnętrznych i zewnętrznych sił funkcjonujących w rodzinie oraz działających na jej członków⁵. Leon Dyczewski rozumiał więzi rodzinne jako:

cały kompleks sił przyciągających jej członków nawzajem do siebie i wiążących ich ze sobą, a siły te wynikają ze związku małżeńskiego, świadomości związków genetycznych, przeżyć emocjonalnych, stosunków zależności, współdziałania, z czynników prawnych, religijnych i obyczajowych, a także z podobnych postaw członków rodziny wobec uwarunkowań społecznych, kulturowych i gospodarczych, w jakich żyje rodzina⁶.

Szeroki strumień wzajemnych powiązań członków rodziny nadaje więzi rodzinnej znaczenie wyjątkowe. Jego złożoność podkreśliła Józefa Brągiel, która zauważyła, że więź rodzinna oparta jest na dwóch odrębnych podstawach – subiektywnej i obiektywnej. Istotę subiektywnych więzi emocjonalnych stanowi świadomość łączności z innymi członkami rodziny oraz poczucie przynależności do wspólnoty rodzinnej przejawiającej się w sferze myśli, dążeń, uczuć, a także w sferze działań i uznawanych wartości. Podstawa obiektywna odnosi się do uregulowań prawnych, obyczajowych, gospodarczych, społecznych czy religijnych, które działają na rzecz trwałości i stałości rodziny⁷. Proporcje występowania tych czynników mogą być różne, ale zawsze są one wzajemnie uwarunkowane i w praktyce trudno jest je rozdzielić.

---

4 A. Panek, *Pozycja babci w trójpokoleniowej rodzinie. Analiza wybranych przypadków*, „Państwo i Społeczeństwo” (2006) nr 2, s. 152.

5 U. Gałęska, *Przeobrażenia więzi rodzinno-społecznych w rodzinie XXI wieku*, „Wychowanie w Rodzinie” 11 (2015) nr 1, s. 29.

6 L. Dyczewski, *Więź międzypokoleniowa w badaniach socjologicznych*, w: *Więzi międzypokoleniowe w rodzinie i w kulturze*, red. W. Świątkiewicz, Katowice 2012, s. 10–11.

7 J. Brągiel, *Więzi społeczne w rodzinie*, w: *Pedagogika rodziny*, red. S. Kawula, J. Brągiel, A. W. Janke, Toruń 2007, s. 115–116.

Na podstawie więzi budowany jest kontakt międzypokoleniowy, który odgrywa znaczącą rolę w życiu zarówno dorosłych dzieci, jak i starszych rodziców na całym świecie. Pomaga obu stronom poczuć, że są włączone w swoje życie, i zapewnić identyfikację oraz zaspokojenie potrzeb obu pokoleń⁸. Kontakt międzypokoleniowy spaja system rodzinny, obejmując także podsystemy rodzinne, które wyrażają się w triadach oraz tetradach, np. mąż – żona – teść – teściowa. Stanowią one jedną z czterech podstawowych rodzajów interakcji i relacji rodzinnych, opartych na oddziaływaniach w ramach podsystemów w szeroko pojętym systemie rodzinnym, jakim jest rodzina wielopokoleniowa albo rozszerzona⁹.

Analiza więzi rodzinnych pokazuje ich duże znaczenie, a także podkreśla rolę poszczególnych członków rodziny w budowaniu jej spójności. Wśród nich ważne miejsce zajmują teściowie. Są postaciami, wokół których narosło wiele stereotypów, utrudniających rzetelne zrozumienie ich zadań i doświadczeń. Dlatego potrzebny jest wysiłek zmierzający do ukazania znaczenia roli teściów. Julianne M. Serovich i Sharon J. Price wyodrębnili trzy płaszczyzny pełnienia tej roli: teściowie jako rodzice, teściowie jako dziadkowie i teściowie jako osoby zależne w rodzinie¹⁰. Niekiedy te ujęcia nakładają się na siebie, bywają też rozłączne. Za każdym razem pokazują szeroką gamę znaczeń pełnienia tych ról społecznych.

Teściowie jako rodzice

Relacje teściów z mężami czy żonami dorosłych dzieci są nawiązywane w wyniku decyzji matrymonialnych podejmowanych przez nie najczęś-

---

8 C. Heejeong, N. Boram, K. Seongeun, P. Chulwoong, *Contact with Parents and Parents-in-Law, Gender, and Marital Satisfaction in Korea*, „Journal of Marriage and Family” 81 (2019) nr 5, s. 1192, <https://doi.org/10.1111/jomf.12594>.

9 H. Liberska, *Rozwój rodziny i rozwój w rodzinie*, w: *Psychologia rodziny*, red. nauk. I. Janicka, H. Liberska, Warszawa 2014, s. 232.

10 J. M. Serovich, S. J. Price, *In-Law Relationships: A Role Theory Perspective*, „International Journal of Sociology of the Family” 24 (1994) nr 1, s. 129–132, <http://www.jstor.org/stable/23029804> (20.01.2022).

ciej przy ograniczonym wpływie rodziców. Stwarza to nową sytuację, która zwykle jest dużym wyzwaniem dla obu stron. Zawilości tej formalnej więzi mogą wynikać z trudności w jednoznacznym zdefiniowaniu relacji teściów z zięciami czy synowymi. O ile rola rodzica jest powszechnie znana, nawiązanie relacji z nową osobą, która staje się partnerem życiowym dziecka, może przysparzać kłopotów¹¹. Trudności zostały opisane w innych miejscach tej książki, tu dla zwięzłego zobrazowania problemu warto przytoczyć wnikliwe spostrzeżenia Elżbiety Sujak dotyczące trudności odczuwanych przez rodziców-teściów:

Nawet pogodzeni, pilnie śledzą, czy ten obcy człowiek, który teraz jest bliższy ich dziecku niż oni sami, na pewno obdarzy je szczęściem, czy spełni oczekiwania, czy okaże się wart przyjęcia go i traktowania za swego. [...] dzieci z chwilą zawarcia małżeństwa znajdują się w sytuacji konfliktowej nawet wtedy, gdy ich małżeństwo było po myśli rodziców. Nadmierne związanie uczuciowe z rodzicami (częściej z matką), utrudnia oddanie się współmałżonkowi, prowadzi do męczącego lawirowania między najbliższymi¹².

Zdarza się więc, że rodzice nadal chcą kontrolować i kierować życiem swoich dorosłych dzieci, a także mieć wpływ na podejmowane przez nich decyzje. Niekiedy stoi za tym przekonanie o posiadaniu monopolu na doświadczenie życiowe i prawdę, a jednocześnie dobra wola i słuszne intencje wobec dzieci. To wydaje się zrozumiałe, trudno jednak się dziwić reakcjom dorosłych dzieci, które same pragną układać sobie życie i uczyć się na własnych błędach¹³.

Nie bagatelizując występujących trudności, warto pamiętać o potencjale ukrytym w nowej relacji teściowie – synowa lub zięć, dzięki której „do naszej rodziny wchodzi kolejni ludzie, zyskujemy coś, a nie tylko tracimy. Nasze święta oraz uroczystości rodzinne mogą wyglądać pięk-

11 J.M. Serovich, S.J. Price, *In-Law Relationships...*, dz. cyt., s. 130.

12 E. Sujak, *Kontakt psychiczny w małżeństwie i rodzinie*, Kraków 2007, s. 117.

13 S. Tykarski, *Trudności w relacjach z teściami i możliwości ich naprawy*, „Teologia i Człowiek” 26 (2014) nr 2, s. 194, <https://doi.org/10.12775/TiCz.2014.024>.

niej, mamy więcej osób, które są nam bliskie i życzliwe, chociaż nie ma między nami więzów krwi. Zyskujemy szansę na nawiązanie nowych, głębokich przyjaźni. I jeśli popatrzymy w ten sposób, okaże się, że jest to sytuacja fantastyczna”¹⁴. Wyjątkowość tej relacji stwarza sprzyjające warunki do rozwoju jej uczestników, jest więc zdecydowanie bardziej szansą niż zagrożeniem. Dlatego ważne jest podkreślanie tego, co łączy teściów z „nowymi” dziećmi i wskazywanie sposobów pogłębiania tej więzi.

Teściowie jako dziadkowie

W czasach, w których wiele obszarów życia rodzinnego ulega diametralnym zmianom, dziadkowie stanowią ważny czynnik, wzmacniając stabilności i wydolność rodziny. Mogą być bardzo pomocni w obszarze opieki nad wnukami, zwłaszcza gdy osiągnęli już wiek emerytalny i nie pracują. Ich pomoc w opiece nad wnukami może zniwelować napięcie pomiędzy pracą i opieką, coraz częściej doświadczanego przez rodziców dziecka¹⁵. Jak zauważyła Anna Przygoda:

dziadkowie pełnią znaczą rolę nie tylko w życiu wnuków, ale także swoich dzieci – rodziców wnuków. Ich pomoc w wychowaniu i opiece przez udział w pracach gospodarstwa domowego niejednokrotnie umożliwia podjęcie albo kontynuowanie pracy zawodowej¹⁶.

Dziadkowie realizują swoją ważną rolę rodzinną, wspierając pokolenie swoich dzieci, jednocześnie adresując swoje wysiłki głównie do wnuków.

---

14 A. Zajic, M. Wilk, J. Wilk, K. Knotz, *Teściowie i młodzi. Jak to ma działać?*, Kraków 2013, s. 74.

15 G. Godawa, *Troska dziadka o rozwój nieuleczalnie chorej wnuczki. Studium przypadku*, w: *Dobra edukacji i ich pedagogiczna eksploracja*, red. K. Wrońska, Kraków 2019, s. 381.

16 A. Przygoda, *Spoleczne role dziadków w procesie socjalizacji wnuków*, Toruń 2015, s. 99.

Diadę dziadkowie – wnukowie łączy szczególna więź oraz poziom pewnego niezrozumienia przez generację rodziców¹⁷.

Oddziaływanie dziadków na wnuków wyraża się w przekazywaniu wartości materialnych i kulturowych, kształtowaniu postaw, zwyczajów, sposobów zachowania. Ich postawa ułatwia najmłodszemu pokoleniu umiejscowienie się w przeszłości, w miejscu pochodzenia, historii rodzinnej i narodowej, a także w szerszym środowisku społecznym¹⁸. Andrzej Ładyżyński, podkreślając walory kontaktu wnuków z dziadkami, zwrócił uwagę na trudy związane ze wspólnym życiem pod jednym dachem¹⁹. Są one powodowane codziennym uczestnictwem w sytuacjach organizacyjnych rodziny, w wychowaniu, a przede wszystkim w relacjach pomiędzy jej członkami. Stawanie się dobrym teściem i dziadkiem jest procesem. Teściowie stają się dziadkami w chwili narodzenia się wnuka, ale nauczenie się tej roli i zaangażowanie w nią wymaga osobistej decyzji mężczyzny i kobiety. Warto zauważyć jej interesowny charakter, gdyż bycie dziadkiem jest związane z korzyściami, które niekiedy bywają skrzętnie ukrywane pod pozorem nieustannego wysiłku i poświęcenia.

Bycie jednocześnie teściem i dziadkiem wymaga umiejętności pogodzenia tych różnych ról. Są one sobie bliskie, bo w opiece nad wnukami dziadkowie wykorzystują zdobyte doświadczenia rodzicielskie. Różnica jest jednak zasadnicza, bo wejście w role dziadków przekracza ich dotychczasowe doświadczenia: „Ich relacja rodzicielska ulega więc zasadniczej zmianie – wiele decyzji muszą uzgadniać nie tylko w porozumieniu z własnym dzieckiem, ale również z jego współmałżonkiem”²⁰. Z perspektywy dorosłych dzieci „dziadkowanie” rodziców i teściów wciąż jest ich „ojcowaniem” i „matkowaniem”. Subtelność tych ról i zbieżność obszarów działania może prowadzić do niefortunnej koincydencji, a w konsekwencji do potencjalnych napięć i konfliktów.

17 A. Ładyżyński, „Gdy macie babcie – to się nie trapić”, czyli o roli dziadków w rodzinie, „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy” 4 (2017) nr 25, s. 20.

18 Słownik małżeństwa i rodziny, red. E. Ozorowski, Warszawa–Łomianki 1999, s. 102.

19 A. Ładyżyński, *Gdy macie babcie...*, dz. cyt., s. 17.

20 W. Juroszek, *Rodzice w roli teściów w świetle teorii zadań rozwojowych Roberta Havighursta*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 49 (2016) nr 1, s. 174.

Teściowie jako osoby zależne w rodzinie

Zjawisko starzenia się społeczeństwa ma swoje odzwierciedlenie w rodzinie. Coraz częstsza obecność w niej najstarszych osób świadczy o długowieczności rodziny, ale z drugiej strony zapowiada konieczność sprostanania zadaniom opiekuńczo-pielęgnacyjnym, które pojawiają się wraz z wiekiem i występującymi chorobami. Jak zauważyła Sabina Pawlas-Czyż:

choroba, stanowiąc jedno z najtrudniejszych doświadczeń kryzysowych dla jednostki, jednocześnie zapoczątkowuje stan kryzysu dla całego systemu rodzinnego [...]. Wśród zmian w rodzinie wywołanych chorobą pojawić się mogą zatem zmiany w funkcjach rodziny i realizowanych rolach na skutek dominacji zadań opiekuńczych, pogorszenie sytuacji bytowej, ograniczenie aktywności kulturalnej, zmiany planów edukacyjnych, zawodowych, planów życiowych²¹.

Trudności wywołane chorobą czy niepełnosprawnością osób najstarszych w rodzinie są więc odczuwane nie tylko przez cierpiącą osobę, lecz pośrednio także przez jej bliskich, przed którymi ta sytuacja stawia wiele zadań.

Jedno z istotnych pytań i dylematów, które mogą pojawić się w związku z chorobą teścia lub teściowej, dotyczy doboru osób, które będą sprawować opiekę nad chorymi. Funkcjonujące w społeczeństwie modele opieki rodzinnej opierają się głównie na wsparciu ze strony dorosłych dzieci. Podjęcie opieki przez synową czy zięcia nie zawsze jest postrzegane jako oczywiste, gdyż trud tych zadań kojarzony jest ze zobowiązaniami wynikającymi z więzów krwi. Z drugiej strony opieka nad zależnymi od innych członkami rodziny jest obowiązkiem zawartym w kodeksie prawnym²², nie wykluczając z niej więzi powinowactwa. Warto zwrócić

---

21 S. Pawlas-Czyż, *Společna rzeczywistość choroby nowotworowej w rodzinie*, Toruń 2018, s. 62–63.

22 Kodeks karny, art. 210: „§ 1. Kto wbrew obowiązkowi troszczenia się o małoletniego poniżej lat 15 albo o osobę nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny

uwagę także na trzeci element motywacji wynikający z wiary. Jak podkreślał Jan Paweł II, przykazanie „Czuj ojca i matkę” poucza, że „należy okazywać szacunek tym, którzy żyli przed nami oraz ich dobrym dziełom: «ojciec i matka» oznaczają tu również przeszłość, więź między kolejnymi pokoleniami, dzięki której możliwe jest samo istnienie narodu”²³. Odnosi się więc także do międzypokoleniowej relacji w diadzie teściowie oraz zięciowie bądź synowe.

Realizacja tych zadań napotyka na wiele przeciwności. Biorąc pod uwagę różne uwarunkowania życia w rodzinie, Weronika Juroszek tak napisała o zależnych opiekuńczo teściach:

W pewnym sensie są więc uzależnieni od decyzji zięcia (synowej), również tych dotyczących działań opiekuńczych. Jako przykład można wymienić sytuację, gdy synowa stale utrudnia mężowi odwiedziny i pomoc jego starzejącym się rodzicom²⁴.

To spostrzeżenie wskazuje na kolejne obszary potencjalnych trudności. Choć jest wiele dobrych przykładów sprawowania opieki nad teściami, nie brak też przeciwnych spojrzeń na potrzebę opieki nad najstarszymi powinowatymi w rodzinie.

Duszpasterstwo teściów

Współcześni teściowie należą do pokolenia baby boomers oraz częściowo do pokolenia X. Pokolenia te, urodzone w latach 1943–1981²⁵, stanowią

---

osobę tę porzuca, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3” (Dz.U.2021 poz. 2345).

23 Jan Paweł II, *List Ojca Świętego Jana Pawła II do osób w podeszłym wieku*, Watykan 1999, nr 11.

24 W. Juroszek, *Rodzice w roli teściów...*, dz. cyt., s. 174.

25 J. Moczydłowska, *Przynależność generacyjna pracowników jako źródło wyzwań dla zarządzania*, w: *Współczesne zarządzanie. Koncepcje i wyzwania*, red. A. Sopińska, A. Modliński, Warszawa 2020, s. 281.

w Polsce grupę społeczną o stosunkowo dużej religijności. Jak zauważył Paweł Ulman:

ludzie starsi odnajdują w religii i jej praktykowaniu źródło swojego życia duchowego i fundament sensu życia. Zaspokajanie tych potrzeb osób starszych jest nie tylko wyrazem szacunku dla godności człowieka, ale jest zadaniem społecznym dla państwa, społeczeństwa, rodzin, wspólnot religijnych i Kościoła²⁶.

Te słowa nadają kierunek dalszym rozważaniom, które będą zmierzały do zaprezentowania duszpasterskiej odpowiedzi Kościoła katolickiego w Polsce na określone zadania.

Według Ryszarda Kamińskiego duszpasterstwo to:

zorganizowana działalność zbawcza Kościoła urzeczywistniająca w służbie człowieka zbawcze dzieło Chrystusa przez głoszenie słowa Bożego, liturgię, posługę pasterską i świadectwo życia chrześcijańskiego²⁷.

Duszpasterska odpowiedź na potrzeby teściów będzie się więc wyrażała w różnych formach aktywności realizowanych na płaszczyznach wskazanych przez Kamińskiego. Warto zaznaczyć, że duszpasterska troska o teściów jako wyodrębnionej grupie społecznej jest stosunkowo nową linią działania katolickich duszpasterzy w Polsce. O ile nie brak form zaangażowania na rzecz osób w podeszłym wieku, specjalistyczne ukierunkowanie działań duszpasterskich na teściów świadczy o wzrastających potrzebach, a jednocześnie o większej świadomości tych potrzeb wśród duszpasterzy.

Analiza oferty duszpasterskiej pokazuje, jakie inicjatywy, a także stojące za nimi ustosunkowania się do najstarszych powinowatych, zyskują szczególną uwagę. Analiza dobrych praktyk duszpasterskich pokazała,

---

26 P. Ulman, *Religijność osób starszych w Polsce. Wyniki badań statystycznych*, „Studia Socialia Cracoviensia” 9 (2017) nr 2(17), s. 197, <https://doi.org/10.15633/ssc.2464>.

27 R. Kamiński, *Duszpasterstwo*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fijałkowski, Lublin 2006, s. 201.

że działania te koncentrują się głównie na specjalistycznych publikacjach, organizowaniu warsztatów, rekolekcji, pielgrzymek oraz wymianie doświadczeń. Działania polegają na wspieraniu i poradnictwie dotyczącym nawiązywania więzi rodzinnych, czerpania z nich satysfakcji oraz pokonywania powstających trudności.

Nauczanie papieskie

W nauczaniu papieży trudno jest odnaleźć wypowiedzi skierowane wyłącznie do teściów. Jednak ich potrzeby i zadania są wyrażane przy okazji nauczania o rodzinie czy osobach w podeszłym wieku. W pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę na papieskie nauczanie Franciszka, który w adhortacji *Amoris laetitia* napisał:

Wreszcie, nie można zapominać, że w tej szerokiej rodzinie są również teść, teściowa i wszyscy krewni małżonka. Delikatność właściwa miłości polega na unikaniu postrzegania ich jako konkurentów, jako osoby niebezpieczne, jako agresorów. Jedność małżeńska wymaga poszanowania ich tradycji i zwyczajów, starania się o zrozumienie ich języka, ograniczenia krytyki, zatroszczenia się o nich i znalezienia dla nich miejsca w swoim sercu, nawet jeśli trzeba zachować słuszną autonomię i intymność pary małżeńskiej. Takie postawy są również doskonałym sposobem, aby wyrazić hojność gotową do poświęcenia wobec swojego małżonka²⁸.

Przytoczone słowa wskazują na znaczenie postaw dorosłych dzieci wobec rodziców męża czy żony. Papież zwrócił uwagę na potrzebę szukania jedności mimo wielu utrudnień. Wyprowadzając tę troskę z jedności małżeńskiej, papież podpowiada małżonkom, że ich działania wobec teściów, wymagające dobroci i cierpliwości, są także sposobem manifestowania i pogłębiania ich wzajemnej miłości.

Papież Franciszek, odnosząc się do roli dziadków, dodał, że oni:

---

28 Franciszek, Posynodalna adhortacja apostolska *Amoris laetitia*, nr 198.

często zapewniają przekazywanie wielkich wartości swoim wnukom, a wiele osób może potwierdzić, że właśnie swoim dziadkom zawdzięcza wprowadzenie w życie chrześcijańskie. Ich słowa, ich przytulenia lub sama ich obecność pomagają dzieciom w rozpoznaniu, że historia nie zaczyna się od nich, że są spadkobiercami długiej drogi oraz że trzeba respektować poprzedzające nas tło dziejowe²⁹.

Jednocześnie papież przestrzegł przed fałszywymi przekonaniem, od których nie jest wolne życie seniorów:

Warto prosić o łaskę, abyśmy nie sądzili, że historia kończy się na nas. Myśmy jej nie rozpoczęli i nie zakończymy jej. Historia bez nas będzie się toczyć dalej³⁰.

Do perspektywy przemijania życia i trwałości wartości nawiązywał Jan Paweł II, pisząc o „kruchości ludzkiego istnienia”, która:

w sposób najbardziej wyrazisty ujawniająca się w starszym wieku, staje się w tej perspektywie przypomnieniem o wzajemnej zależności i nieodzownej solidarności między różnymi pokoleniami, jako że każdy człowiek potrzebuje innych i wzbogaca się dzięki darom i charyzmatom wszystkich³¹.

Teściowie jako dziadkowie oraz osoby zależne, wymagające pomocy, stanowią ważny wątek w nauczaniu papieskim, które z racji ograniczeń objętości artykułu nie zostanie poddane bardziej szczegółowym analizom. Warto jednak podkreślić, że w nauczaniu Kościoła świadomość znaczenia osób w podeszłym wieku jest wyrazem nowego sposobu myślenia o starości³², niezbędnego do korygowania niewłaściwych postaw.

29 Franciszek, Posynodalna adhortacja apostolska *Amoris laetitia*, nr 192–193.

30 Franciszek, *Bronić się przed objawami psychicznej starości. Homilia z 27 sierpnia 2013*, www.teologia.pl/franciszek/franciszek_starosc_jak_wino.htm (27.01.2022).

31 Jan Paweł II, *List Ojca Świętego Jana Pawła II do osób w podeszłym wieku*, dz. cyt., nr 10.

32 Papieska Rada ds. Świeckich, *Godność i posłannictwo ludzi starszych w Kościele i w świecie*, Watykan 1998, nr 3.

Inspiracje patronką teściowych

W odpowiedzi na religijne potrzeby teściów powstały modlitewniki. Zawierają one modlitwy, którymi mogą posługiwać się teściowie, nawiązujące do stojącymi przed nimi wyzwań życiowych³³. Modlitewniki koncentrują uwagę na postaci bł. Marianny Biernackiej (1888–1943), która w czasie okupacji hitlerowskiej, chcąc uratować skazaną na areszt swoją synową spodziewającą się dziecka, wyraziła gotowość zastąpienia jej na liście aresztowanych. Po otrzymaniu zgody od hitlerowców została internowana, a po dwóch tygodniach rozstrzelana wraz ze swoim synem³⁴. Jej ofiara przyniosła konkretne owoce – synowa Anna urodziła dziecko i przeżyła wojnę. Jan Paweł II ogłosił Mariannę Biernacką błogosławioną wraz z innymi 108 męczennikami II wojny światowej 13 czerwca 1999 roku³⁵, a jej wspomnienie przypada 13 lipca. Jan Paweł II nazwał ją „bohaterską kobietą, która dobrowolnie oddała życie w zamian za swą brzemienną synową”³⁶. Postać bł. Biernackiej stanowi ważne odniesienie w duszpasterstwie teściów w Polsce. Wokół przykładu jej życia i postawy pełnej ofiarności i miłości zbudowano przesłanie dla identyfikujących się z wiarą w Boga teściowych i teściów.

Imię patronki teściowych nosi prowadzony przez nią Caritas Dom Samotnej Matki w Ełku otwarty pod koniec sierpnia 2013 roku. W liście pasterskim bpa ełckiego Jerzego Mazura z okazji 70. rocznicy śmierci bł. Marianny Biernackiej można przeczytać, że wzór życia błogosławionej nie odnosi się tylko do teściowych:

---

33 D. Kruczyński, *Ja pójdę za nią. Modlitewnik teściowych*, Ełk 2013; T. Białous, *Ja pójdę za nią. Dziękuję, mamo!*, Ełk 2014.

34 D. Kruczyński, *Bł. Marianna Biernacka wzorem dla wolontariuszy Caritas*, „Studia Ełckie” 16 (2014) nr 1, s. 83–84.

35 J. Kransowska, *Błogosławiona teściowa*, „Echo Katolickie” (2012) nr 27, <https://echo-katolickie.pl/blogoslawiona-tesciowa/> (20.01.2022).

36 Jan Paweł II, *Homilia z mszy beatyfikacyjnej Reginy Protmann, Edmunda Bojanowskiego oraz 108 męczenników II wojny światowej*, Warszawa 13 czerwca 1999, [https://jp2online.pl/obiekt/homilia-z-mszy-beatyfikacyjnej-reginy-protmann-edmunda-bojanowskiego-oraz-108-meczennikow-ii-wojny-swiatowej;T2JqzwnoOjM3ODg=\(15.02.2022\).](https://jp2online.pl/obiekt/homilia-z-mszy-beatyfikacyjnej-reginy-protmann-edmunda-bojanowskiego-oraz-108-meczennikow-ii-wojny-swiatowej;T2JqzwnoOjM3ODg=(15.02.2022).)

Doskonale wypełnia ona rolę pośredniczki także w innych funkcjach życia rodzinnego. Widzimy ją także jako patronkę wdów, synowych a także rodzin. Ona zawsze broniła zdrowych relacji małżeńskich oraz rodzinnych. To bardzo ważne szczególnie dzisiaj, kiedy małżeństwo i rodzina przeżywają głęboki kryzys, kiedy atakowane jest samo pojęcie małżeństwa, jako związku kobiety i mężczyzny, jego trwałość, nierozzerwalność i cele. Wzywajcie jej wstawiennictwa, aby relacje w rodzinach między osobami starszymi a młodszymi, między synową a teściową, stawały się dobre, piękne i przyjazne. Wzywajcie jej pomocy w tworzeniu dobrych relacji międzypokoleniowych oraz tego, co w tych relacjach powinno być na pierwszym miejscu³⁷.

Idąc za tym wezwaniem, do rodzinnej miejscowości błogosławionej przybywają nie tylko teściowe, lecz także osoby pełniące inne role społeczne. Przykładem może być Diecezjalne Spotkanie Teściowych i Kół Gospodyń Wiejskich Diecezji Elckiej, które odbyło się w Lipsku w 2021 roku³⁸, a także coroczne Spotkania Matek i Teściowych z diecezji łomżyńskiej organizowane w Śniadowie³⁹.

Interesującą formą duszpasterstwa teściów, choć nie bezpośrednio związaną z postacią Marianny Biernackiej, są rozpoczęte w 2020 roku coroczne pielgrzymki dla dziadków i teściów. Organizuje je Wydział Duszpasterstwa Rodzin Diecezji Siedleckiej. Spotkania odbywają się w lipcu w Parczewie. Program pielgrzymki obejmuje konferencje tematyczne i wspólną modlitwę. Jest okazją do podzielenia się doświadczeniami bycia teściami i dziadkami⁴⁰.

37 J. Mazur, *List pasterski ks. bpa Jerzego Mazura, biskupa elckiego, z okazji 70. rocznicy śmierci bł. Marianny Biernackiej*, Elk 2013, <https://parafia.lipusk.pl/index.php/blogoslawieni/blogoslawiona-marianna-biernacka> (17.02.2022).

38 *Diecezjalne Spotkanie Teściowych i Kół Gospodyń Wiejskich diecezji elckiej w Lipsku*, <https://diecezjaelk.pl/2021/07/10/diecezjalne-spotkanie-tesciowych-i-kol-gospodyn-wiejskich-diecezji-elckiej-w-lipsku/> (2.02.2022).

39 *Śniadowo: w niedzielę Spotkanie Matek i Teściowych*, <https://www.ekai.pl/sniadowo-w-niedziele-spotkanie-matek-i-tesciowych/> (28.01.2022).

40 *Pielgrzymka Teściów i Dziadków*, <http://drsiedlce.pl/pielgrzymka-tesciow-i-dziadkow-2020/> (28.01.2022).

Prelekcje i warsztaty

W wymiarze duszpasterskim znaczenia nabierają szkolenia i warsztaty przeznaczone dla teściów. Są one sposobem kształtowania praktycznych umiejętności wzajemnego współżycia społecznego w rodzinie, przygotowują do podjęcia roli „nowych rodziców”, a także uczą, jak przeciwstawić się destrukcyjnym postawom członków rodziny. Warsztaty uwrażliwiają na potrzebę poszukiwania wzajemnego zrozumienia i obszarów współpracy. Aktualność i atrakcyjność warsztatów wyrażają się w przykładowych tytułach: „Mamo, tato, biorę ślub! O odchodzeniu z domu rodzinnego”⁴¹, „Moje dziecko się żeni...”⁴², „Teściowie? ok!”⁴³, „Warto pokochać teściową...”⁴⁴, „Teściowie z nieba rodem? Zaproszenie do rozmowy o teściach”⁴⁵, „Małżeński Master Class”⁴⁶.

Duże zainteresowanie uczestnictwem w spotkaniach, o czym piszą organizatorzy, daje podstawy do przypuszczenia, że są one formą pomocy adekwatną do potrzeb współczesnych rodzin. Rozmowa na temat relacji między teściami a dorosłymi dziećmi przyczynia się do ich wzmocnienia, a jednocześnie uwolnienia ich z niepotrzebnych obciążeń. Spotkania ze specjalistami mają również charakter profilaktyczny, uprzedzający wystąpienie trudności, jak na przykład przygotowanie rodziców do sytuacji, gdy:

ukochane dziecko ich opuszcza i odchodzi, by rozpocząć nowe życie jako mąż lub żona. To czas, w którym mieszają się różne emocje: od radości,

-
- 41 *Mamo, tato biorę ślub! O odchodzeniu z domu rodzinnego*, <https://ftrodzinie.pl/mamo-tato-biore-slub-o-odchodzeniu-z-domu-rodzinnego/> (2.02.2022).
  - 42 *Moje dziecko się żeni... Warsztaty dla teściów*, <https://wdr.diecezja.pl/aktualnosci/moje-dziecko-sie-zeni-warsztaty-dla-tesciow/> (14.02.2022).
  - 43 *Warsztaty dla teściów. Teściowie? ok!*, <http://rodzinasandomierz.eu/> (7.02.2022).
  - 44 *Warto pokochać teściową...*, <http://www.duszpasterstworodzin.lomza.pl/rodo/item/395-warto-pokocha%C4%87-te%C5%9Bciow%C4%85.html> (21.02.2022).
  - 45 *Zaproszenie do rozmowy o teściach*, <https://diecezja.bielsko.pl/dla-rodziny/zaproszenie-do-rozmowy-o-tesciach/> (23.03.2022).
  - 46 *Małżeński Master Class*, <https://www.facebook.com/DACentrum/photos/a.396165313784648/4023616881039455/?type=3&eid=ARBMXPFgwBZi2gkl-AlwxbvXnyvXAPsf7YgBMHgtN2iHysmxqtscpdzD74GCDNl8CokuD4Zhb5DRsmq> (9.02.2022).

dumy i podekscytowania, aż po strach i smutek. To moment symbolicznego zakończenia dzieciństwa swojego dziecka – dla rodziców oznacza to zmierzenie się z utratą jakiejś części siebie i otwarciem się na nowe role: teścia, teściowej, dziadka czy babci⁴⁷.

Ważne jest, że w ofercie warsztatów, głównie skierowanych do teściów, nie brak propozycji dla przyszłych synowych i zięciów.

Wydarzenia naukowe i publikacje

Cennym uzupełnieniem duszpasterskiej oferty skierowanej do teściów są wydarzenia i publikacje naukowe. Choć w literaturze polskiej jest wciąż za mało tego rodzaju inicjatyw, to gdy się pojawiają, spotykają się z zainteresowaniem. Przykładem może być IV Ogólnopolska Konferencja Naukowa z cyklu „Rodzina i jej odslony” zatytułowana „Teściowie, synowe, zięciowie – razem, obok czy przeciwko sobie?”, która odbyła się w Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie w 2021 roku⁴⁸. Poruszana tematyka nawiązywała do trudności związanych z codziennym życiem w rodzinie i szans na ich pokonanie. Spośród nielicznych publikacji naukowych warto zwrócić uwagę na publikacje Dariusza Kruczyńskiego czy Weroniki Juroszek⁴⁹. Tworzą one ważne tło działań duszpasterskich. Uzupełnieniem publikacji naukowych są książki i artykuły popularnonaukowe. Pisane przez specjalistów wnoszą praktyczną wiedzę i umiejętności w codzienne życie rodzin. Warto tu wskazać zwłaszcza dwie

47 *Moje dziecko się żeni...*, dz. cyt.

48 *Konferencje i wydarzenia. Teściowie, synowe, zięciowie – razem, obok czy przeciwko sobie? IV Ogólnopolska Konferencja Naukowa z cyklu Rodzina i jej odslony, 9 XII 2021*, <https://upjp2.edu.pl/konferencje-i-wydarzenia/tesciowie--synowe--zieciowie--razem--obok-czy-przeciwko-sobie-22.html> (17.01.2022).

49 D. Kruczyński, *Bł. Marianna Biernacka wzorem...*, dz. cyt.; W. Juroszek, *Rodzice w roli teściów...*, dz. cyt.; W. Juroszek, *Relacje małżonków z matką i teściową w świetle teorii niezależności/współzależności Ja*, „Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio” 18 (2014) nr 2, s. 64–73; W. Juroszek, *Kryzysy związane z rolą teściów i sposoby ich rozwiązywania – na podstawie teorii Erika Eriksona*, „Roczniki Pedagogiczne” 6 (2014) nr 3, s. 95–107.

pozycje: *Teściowie i młodzi. Jak to ma działać?*⁵⁰ oraz *Warto pokochać teściową*⁵¹.

Rekolekcje

W 2013 roku w Górcie Klasztornej odbyły się pierwsze w Polsce, według organizatorów, rekolekcje dla teściów pt. „Teściowie. Zło konieczne czy wielkie błogosławieństwo?”⁵², a po nich zaplanowano kolejne pt. „Jak układać relacje z teściami i młodymi po ślubie. Zakroczym”⁵³ czy pt. „Noemi i Rut – czy to jest możliwe?”⁵⁴. Wyjazdowe rekolekcje dają sposobność do zaczerpnięcia wiedzy, umiejętności oraz duchowych sił do zmagania się z wyzwaniami codziennego funkcjonowania teściów i z teściami w rodzinach. Biblijny wymiar rozważań rekolekcyjnych jest odwołaniem do przykładów z życia teściowych i teściów opisanych w Piśmie Świętym. Choć nie brak wśród nich przykładów negatywnych, dobre postawy teściów modelują style funkcjonowania współczesnych teściów.

Zakończenie

Analiza wybranych publikacji oraz działań duszpasterskich podejmowanych wobec teściów nie wyczerpuje tego zagadnienia. Pokazuje jednak interesującą perspektywę rozwoju idei troski duszpasterskiej, wychodzącej naprzeciw oczekiwaniom teściów. Ta troska od niedawna znajduje się

50 A. Zajic i in., *Teściowie i młodzi...*, dz. cyt.

51 J. Pulikowski, *Warto pokochać teściową*, Poznań 2020.

52 M. Jarzembowski, *Dać przykład pięknej miłości*, „Przewodnik Katolicki” (2013) nr 7, <https://www.przewodnik-katolicki.pl/Archiwum/2013/Przewodnik-Katolicki-7-2013/Diecezja-Bydgoska/Dac-przyklad-pieknej-milosci> (7.02.2022).

53 Jak układać relacje z teściami i młodymi po ślubie. Zakroczym, <http://weekendmalzenski.pl/events/jak-ukladac-relacje-z-teściami-i-młodymi-po-slubie-zakroczym-2/> (12.01.2022).

54 *Zaproszenie na rekolekcje dla Teściów, 11–14 listopada 2021*, <https://www.oazatar-nogorska.pl/index.php/zaproszenie-rekolekcje/646-zaproszenie-na-rekolekcje-dla-teściow-11-14-listopada-2021+&cd=1&hl=pl&ct=clnk&gl=pl> (13.01.2022).

na mapie duszpasterskiej Polski. Jest to nowe wyzwanie, ale nie w sensie nowości, która do tej pory w ogóle nie była obecna w ofercie duszpasterskiej. Przecież teściowie w dużej części zaliczani są do grupy seniorów, objętych troską duszpasterską. Raczej chodzi o novum w znaczeniu okazania zainteresowania osobom do tej pory niewyszczególnianym w tej działalności, a także na nowatorskim podejściu do tego wyzwania. Jest ono duże, bo sprostanie oczekiwaniom teściów nie zawsze jest łatwe, o czym dobrze wiedzą synowie i zięciowie. Dlatego warto podkreślić znaczenie nielicznych jeszcze, ale ważnych inicjatyw. Można mieć nadzieję, że będą się one rozwijały i przynosiły owoce.

Tematyka poruszana w wymienionych inicjatywach nawiązuje do obszarów życia rodzinnego, w którym biorą udział teściowie, a więc do postrzegania ich roli jako rodziców, dziadków oraz osób wymagających pomocy ze strony rodziny. Warto zauważyć, że dominującymi wątkami są relacje teściów z synowymi i zięciami oraz pełnienie przez teściów roli dziadków. Trudności i korzyści stąd płynące stanowią ważny temat konferencji, warsztatów czy publikacji. Pierwsze lata realizacji inicjatywy duszpasterstwa teściów pokazały, że jest ono skoncentrowane głównie na teściowych, z częściowym pominięciem zięciów. Drugi brak dotyczy nieproporcjonalnie małego zainteresowania się problematyką teściów jako osób zależnych i związanych z tym konsekwencji. Wydaje się, że ten wątek, uzupełniony o odniesienia tanatopedagogiczne, mógłby pomóc osobom starszym w zmaganiu się ze starością, chorobą i perspektywą końca życia. Uwzględnienie tych postulatów sprawi, że duszpasterstwo teściów jeszcze lepiej odpowie na ich specyficzne oczekiwania i pomoże im oraz ich bliskim wspólnie i zgodnie przeżywać codzienne radości i zmartwienia.

Abstrakt

Teściowie jako „nowe” wyzwanie dla duszpasterstwa w Kościele katolickim w Polsce

Duszpasterstwo teściów jest stosunkowo nową inicjatywą w Kościele polskim. Jest formą duszpasterstwa nadzwyczajnego, odpowiadającego na specyficzne potrzeby

teściów. Diagnoza tych potrzeb została dokonana w odniesieniu do trzech płaszczyzn pełnienia roli teściów: rodziców, dziadków oraz osób zależnych w rodzinie. Badania pokazały, że duszpasterstwo teściów w dużej mierze inspirowane jest postacią bł. Marianny Biernackiej, patronki teściowych. Ważne są inicjatywy zmierzające do pogłębienia znaczenia roli społecznej teściów, nabywania umiejętności i wzmacniania duchowej motywacji do pełnienia zadań związanych z życiem rodzinnym. Biorąc pod uwagę złożoność tej formy duszpasterstwa można przyjąć, że jest ono ważnym wyzwaniem dla wspólnoty Kościoła i winno się rozwijać zarówno pod względem zasięgu, jak i stosowanej metodyki duszpasterskiej.

Słowa kluczowe: duszpasterstwo, Kościół katolicki, Marianna Biernacka, teściowie

Abstract

Parents-in-law as a “new” challenge for pastoral ministry in the Catholic Church in Poland

The ministry of in-laws is a relatively new initiative in the Polish Church. It is a form of extraordinary pastoral ministry, responding to the specific needs of in-laws. The diagnosis of these needs was made in relation to three levels of the role of in-laws: parents, grandparents and family dependents. Research has shown that the pastoral ministry of in-laws is largely inspired by the figure of Blessed Marianna Biernacka, the patroness of mother-in-laws. Initiatives aimed at deepening the social role of in-laws, acquiring skills and strengthening spiritual motivation to perform tasks related to family life are important. Given the complexity of this form of pastoral ministry, it can be assumed that it is an important challenge for the Church community and should be developed, both in terms of its scope and its pastoral methodology.

Keywords: Catholic Church, in-laws, pastoral ministry

Bibliografia

- Brańpiel J., *Więzi społeczne w rodzinie*, w: *Pedagogika rodziny*, red. S. Kawula, J. Brańpiel, A. W. Janke, Toruń 2007.
- Diecezjalne Spotkanie Teściowych i Kół Gospodyń Wiejskich diecezji elckiej w Lipsku*, <https://diecezjaelk.pl/2021/07/10/diecezjalne-spotkanie-tesciowych-i-kol-gospodyn-wiejskich-diecezji-elckiej-w-lipsku/> (2.02.2022).
- Dyczewski, L., *Więź międzypokoleniowa w badaniach socjologicznych*, w: *Więzi międzypokoleniowe w rodzinie i w kulturze*, red. W. Świątkiewicz, Katowice 2012.
- Feliksiak M., *Więzi rodzinne. Komunikat z badań CBOS*, 61/2019, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2019/K_061_19.PDF (20.03.2022).
- Franciszek, *Bronić się przed objawami psychicznej starości. Homilia z 27 sierpnia 2013*, www.teologia.pl/franciszek/franciszek_starosc_jak_wino.htm (27.01.2022).
- Franciszek, Posynodalna adhortacja apostołska *Amoris laetitia*.
- Gałęska U., *Przeobrażenia więzi rodzinno-społecznych w rodzinie XXI wieku*, „Wycho-
wanie w Rodzinie” 11 (2015) nr 1, s. 27–41.
- Godawa G., *Troska dziadka o rozwój nieuleczalnie chorej wnuczki. Studium przypadku*, w: *Dobra edukacji i ich pedagogiczna eksploracja*, red. K. Wrońska, Kraków 2019.
- Heejeong C., Boram N., Seongeun K., Chulwoong P., *Contact with Parents and Parents-in-Law, Gender, and Marital Satisfaction in Korea*, „Journal of Marriage and Family” 81 (2019) nr 5, s. 1192–1205, <https://doi.org/10.1111/jomf.12594>.
- Jak układać relacje z teściami i młodymi po ślubie. Zakroczym*, <http://weekendmalzenski.pl/events/jak-ukladac-relacje-z-tesciami-i-mlodymi-po-slubie-zakroczym-2/> (12.01.2022).
- Jan Paweł II, *Homilia z mszy beatyfikacyjnej Reginy Protmann, Edmunda Bojanowskiego oraz 108 męczenników II wojny światowej*, Warszawa 13 czerwca 1999, <https://jp2online.pl/obiekt/homilia-z-mszy-beatyfikacyjnej-reginy-protmann-edmunda-bojanowskiego-oraz-108-meczennikow-ii-wojny-swiatowej;T2JqzwnOjM3ODg=> (15.02.2022).
- Jan Paweł II, *List Ojca Świętego Jana Pawła II do osób w podeszłym wieku*, Watykan 1999.
- Jarzemowski M., *Dać przykład pięknej miłości*, „Przewodnik Katolicki” (2013) nr 7, <https://www.przewodnik-katolicki.pl/Archiwum/2013/Przewodnik-Katolicki-7-2013/Diecezja-Bydgoska/Dac-przyklad-pieknej-milosci> (7.02.2022).

- Juroszek W., *Kryzysy związane z rolą teściów i sposoby ich rozwiązywania – na podstawie teorii Erika Eriksona*, „Roczniki Pedagogiczne” 6 (2014) nr 3, s. 95–107.
- Juroszek W., *Relacje małżonków z matką i teściową w świetle teorii niezależności/współzależności Ja*, „Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio” 18 (2014) nr 2, s. 64–73.
- Juroszek W., *Rodzice w roli teściów w świetle teorii zadań rozwojowych Roberta Havighursta*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 49 (2016) nr 1, s. 169–182.
- Kamiński R., *Duszpasterstwo nadzwyczajne*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fijałkowski, Lublin 2006.
- Kodeks karny, art. 210, § 1, Dz.U.2021 poz. 2345.
- Konferencje i wydarzenia. Teściowie, synowie, zięciowie – razem, obok czy przeciwko sobie? 1v Ogólnopolska Konferencja Naukowa z cyklu Rodzina i jej odsłony, 9 XII 2021*, <https://upjp2.edu.pl/konferencje-i-wydarzenia/tesciowie--synowie--zieciowie--razem--obok-czy-przeciwko-sobie-22.html> (17.01.2022).
- Kransowska J., *Błogosławiona teściowa*, „Echo Katolickie” (2012) nr 27, <https://www.echokatolickie.pl/index.php?str=100&id=4361> (20.01.2022).
- Kruczyński D., *Bł. Marianna Biernacka wzorem dla wolontariuszy Caritas*, „Studia Ełckie” 16 (2014) nr 1, s. 80–94.
- Kruczyński D., *Ja pójdę za nią. Modlitewnik teściowych*, Ełk 2013.
- Liberska H., *Rozwój rodziny i rozwój w rodzinie*, w: *Psychologia rodziny*, red. nauk. I. Janicka, H. Liberska, Warszawa 2014.
- Ładyżyński A., *„Gdy macie babcie – to się nie trapie”*, czyli o roli dziadków w rodzinie, „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy” 4 (2017) nr 25, s. 11–21.
- Małżeński Master Class*, <https://www.facebook.com/Dacentrum/photos/a.3961-65313784648/4023616881039455/?type=3&eid=ARBMXPFGwbZi2gkl-ALwxbvXNyvxAPsf7YgBMHgtN2iHysmxqtscpdzD74GCDNl8CokuD4ZHb5DRsmq> (9.02.2022).
- Mamo, tato, biorę ślub! O odchodzeniu z domu rodzinnego*, <https://ftrodzinnie.pl/mamo-tato-biore-slub-o-odchodzeniu-z-domu-rodzinnego/> (2.02.2022).
- Mazur J., *List pasterski ks. bpa Jerzego Mazura, biskupa ełckiego, z okazji 70. rocznicy śmierci bł. Marianny Biernackiej*, Ełk 2013, <https://parafia.lipsk.pl/index.php/blogoslawieni/blogoslawiona-marianna-biernacka> (17.02.2022).
- Moczydłowska J., *Przynależność generacyjna pracowników jako źródło wyzwań dla zarządzania*, w: *Współczesne zarządzanie. Koncepcje i wyzwania*, red. A. Sopińska, A. Modliński, Warszawa 2020.

- Moje dziecko się żeni... Warsztaty dla teściów*, <https://wdr.diecezja.pl/aktualnosci/moje-dziecko-sie-zeni-warsztaty-dla-tesciow/> (14.02.2022).
- Panek A., *Pozycja babci w trójpokoleniowej rodzinie. Analiza wybranych przypadków*, „Państwo i Społeczeństwo” (2006) nr 2, s. 151–160.
- Papieska Rada ds. Świeckich, *Godność i posłannictwo ludzi starszych w Kościele i w świecie*, Watykan 1998.
- Pawlas-Czyż S., *Społeczna rzeczywistość choroby nowotworowej w rodzinie*, Toruń 2018.
- Pielgrzymka Teściów i Dziadków*, <http://drsiedlce.pl/pielgrzymka-tesciow-i-dziadkow-2020/> (28.01.2022).
- Przygoda A., *Społeczne role dziadków w procesie socjalizacji wnuków*, Toruń 2015.
- Pulikowski J., *Warto pokochać teściową*, Poznań 2020.
- Serovich J. M., Price S. J., *In-Law Relationships: A Role Theory Perspective*, „International Journal of Sociology of the Family” 24 (1994) nr 1, s. 127–146, <http://www.jstor.org/stable/23029804> (20.01.2022).
- Słownik małżeństwa i rodziny*, red. E. Ozorowski, Warszawa–Łomianki 1999.
- Śniadowo: w niedzielę Spotkanie Matek i Teściowych*, <https://www.ekai.pl/sniadowo-w-niedziele-spotkanie-matek-i-tesciowych/> (28.01.2022).
- Tykowski S., *Trudności w relacjach z teściami i możliwości ich naprawy*, „Teologia i Człowiek” 26 (2014) nr 2, s. 193–207, <https://doi.org/10.12775/TiCz.2014.024>.
- Ulman P., *Religijność osób starszych w Polsce. Wyniki badań statystycznych*, „Studia Socialia Cracoviensia” 9 (2017) nr 2(17), s. 197–210, <https://doi.org/10.15633/ssc.2464>.
- Warsztaty dla teściów – Teściowie? OK!*, <http://rodzinasandomierz.eu/> (7.02.2022).
- Warto pokochać teściową...*, <http://www.duszpasterstwo.rodzin.lomza.pl/rodo/item/395-warto-pokocha%C4%87-te%C5%9Bciow%C4%85.html> (21.02.2022).
- Zajic A., Wilk M., Wilk J., Knotz K., *Teściowie i młodzi. Jak to ma działać?*, Kraków 2013.
- Zaproszenie do rozmowy o teściach*, <https://diecezja.bielsko.pl/dla-rodziny/zaproszenie-do-rozmowy-o-tesciach/> (23.03.2022).
- Zaproszenie na rekolekcje dla Teściów, 11–14 listopada 2021*, <https://www.oazatarnogorska.pl/index.php/zaproszenie-rekolekcje/646-zaproszenie-na-rekolekcje-dla-tesciow-11-14-listopada-2021+&cd=1&hl=pl&ct=clnk&gl=pl> (13.01.2022).